

ՀՐԱԶՅԱ ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ «ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ «Ո՛Վ Է ԴԱ»-Ի» ԵՐԿԸ

Գրիգոր Նարեկացուն վերագրվող գործերից է «Մեկնութիւն «Ո՛Վ Է ԴԱ»-ի» երկը: Մեկնութիւնը պահպանված է միակ ձեռագրով՝ Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարանի թիվ 1030 (1299 թ.)¹: Ձեռագիրը թերի է, առաջին երկու թերթերը չկան, առաջին թերթից մնացած մի փոքր ծվենի վրա պահպանված է գրչի կամ պատվիրատուի («Յիշէ թորոս») և հեղինակի («Գրիգոր Նարեկացու») անունները:

Մեկնութիւնն նախադրութիւնից մի հատված է պահպանվել (5ա-7ա), մնացած մասը կազմում է բուն մեկնութիւնը (7ա-72ա), որն ընդգրկում է Հոբի լ՛ 8 – լ՛ 30 հատվածը: Հավանաբար մեկնութիւնն մասն է կազմել նաև Հոբի գրքի մնացած մասը՝ մինչև ԽԲ 8, քանի որ մեկնութիւնն խորագիրը՝ «Ո՛Վ Է ԴԱ», վերցված է այս հատվածից: Սա Հոբի գրքի ամենադրամատիկ և խորհրդավոր մասերից է, որ ներկայացնում է Աստծո և Հոբի երկխոսությունը:

Նշենք նաև մի այլ ուշագրավ ձեռագրական տվյալ. XIX դ. մի ձեռագրում, ուր այս երկը դարձյալ վերագրված է Գրիգոր Նարեկացուն, մեջ է բերված դրանից մի բառացանկ, որոնցից շատերը նորաբանություններ են, և որոնք գրիչը փորձում է բացատրել, վերծանել դրանց իմաստները՝ ստեղծելով մի յուրատեսակ քաղվածո բացատրական բառարան: Մեծագույն մասով այդ բառերն ու բառակապակցությունները հանդիպում են մեկնութիւնն պահպանված հատվածի մեջ: Դա ենթադրել է տալիս, որ քաղվածքներն արվել են պահպանված միակ ձեռագրից, երբ այն առավել անխաթար վիճակում է եղել:

Բնագրում իրար են միահյուսված մեկնողական և ներբողական ժանրերը: Պահպանված հատվածը ոճական և բովանդակային առումով հարազատ է Նարեկյան դպրոցի գրական-գեղարվեստական ժառանգությանը և լիովին ընդգրկվում է նրա համատեքստի մեջ: Այս երկին հատուկ են բառաստեղծման ինքնաբուխ տարերքը, ներքին ուրվմը, վառ արտահայտչականությամբ օժտված պատկերաշարերը:

Սակայն այս երկի՝ Գրիգոր Նարեկացուն պատկանելու վարկածը կարիք ունի լրացուցիչ փաստարկումների, որը մենք կփորձենք անել՝ դիտարկելով այն Նարեկյան դպրոցի գրական ժառանգության համատեքստում:

Նախ նշենք այս երկի ոճական հարազատությունը Նարեկյան դպրոցի մեկնողական և ներբողական բնույթի երկերի հետ, որը հաճախ բերում է բառացի

¹ Բնագիրը հրատարակված է Գրիգոր Նարեկացու երկերի շարքում (տե՛ս Մատենագիրք հայոց, ԺԲ, Ժ դար, Գրիգոր Նարեկացի, Եր., Նաիրի, 2011, էջ 885-910):

համընկնումների: Սա տիպական երևույթ է նարեկյան դպրոցի ներկայացուցիչների համար: Նման փաստերի ենթ հանդիպում Անանիա Նարեկացու «Ներբողեան ասացեալ ի Սուրբն Կաթուղիկէ եկեղեցի» և այս երկերում: Բերենք մի օրինակ.

Ներբող

«Եւ փոխանակ եռանդնապտոյտ կայծակնատարափ շանթիցն ցումանց ի սէրովբէասարսափ աստուածակայծակն սեղանոյն առ լցմանէ արտաշիկագոյն արտաձգութեամբ, իբր յեռանդնուտ քրայէ, հրանուտ հոսմամբ՝ արտաքս արձակես: Եւ հրախառն կայլակաւք կողահոս հիւթից հորդասահ վտակաց ամենակեցոյց բոլորիցն Արարչի...»²:

«Մեկնութիւն «Ո՛վ է Դա»-ի»

«Ծարաւեալք արեամբ նոր Ուխտին նոր եւ նորոգիչ զենմամբն, որ զմեզս տիեզերաց ծախեաց հրախառն եւ քրովբէատոչոր սուրբ արեամբն, որ բղխեացն ի գառնազէն կողիցն: Ոսկէպատեան արտաշիկագոյն հրախառն սուրբ արեամբն մատուցուցեալ ի ձեռանէ Տեառն»³:

Սրանք պատահական զուգահեռիպուկություններ լինել չեն կարող, քանի որ այս երկի և ոճը, և պատկերամտածողությունը, և բառագանձը ներհատուկ են նարեկյան դպրոցին:

Նման հատվածներ շատ կան մեկնության մեջ, մեջ բերենք մի քանի օրինակներ.

«Այս զենումն զխաչն փառաւորեաց եւ բոցակերպեալ աստուածային արեամբն ահաւորացաւ ի վերայ դիւական զորացն...»

«Այս զենումն աստուածային քրիստոսասէր թագաւորաց թագ երկնաւոր եւ ծիրանի հրանիւթեաց... եւ սուր բոցեղէն»⁴:

«Եւ նորին արեամբն ներկեալ իբրեւ զնկարս ոսկոյ եւ արծաթոյ գեղեցիկս փայլեսցուք...»

Եւ զարիւնն կողահոս ընդ վիշապսն արբցուք եւ խորագէտք լիցուք»⁵:

Պատկերաոճային նման բանաձևումներ և հարասություններ կան Անանիա և Գրիգոր Նարեկացիների նաև այլ երկերում, որոնց մենք բազմիցս անդրադարձել ենք: Ահա համանման հատվածներ «Մատեանից».

Ջոր կողից քոց կայլակք նորոգեցին...

(ՀԲ, Ա)

Զվճիռ հոգւոյս մահու ջրեսցես

Այլակաւք արեան Որդւոյդ սիրելւոյ...

(ՀԸ, Ա)

Արեամբ քո սրսկեա՛ զշրջարկութիւն կայիցս,

² «Մատենագիրք հայոց», Ժ, Ժ դար, եր., «Նաիրի», 2011, էջ 637:

³ «Մատենագիրք հայոց», ԺԲ, Ժ դար, էջ 906, 908:

⁴ Նույն տեղում, էջ 907:

⁵ Նույն տեղում, էջ 910:

Զհետ ելամտիցն կաթուածով կենարար

կողիդ գծագրեա...

(ՂԳ, Ժ)

*

Բնագրային այս ակնհայտ առնչություններից բացի՝ գործը Գրիգոր Նարեկացուն վերագրելու համար կան նաև լրացուցիչ կուլաններ, կապված նարեկյան դպրոցի տեսական նախահիմքերի հետ:

Վերջին շրջանի մեր ուսումնասիրություններում անգրագարձել ենք Դիոնիսիոս Արեոպագացու անունով հայտնի երկերի գորեղ ազդեցությանը նարեկյան դպրոցի տեսական համակարգի և Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործության վրա:

Առկա փաստերը հիմք են տալիս ասելու, որ արեոպագիտյան բնագրերի ստեղծագործական յուրացման, խորքային ընկալման ու գեղագիտական-գեղարվեստական վերամարմնավորման այնպիսի երևույթ, ինչպիսին Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործությունն է, չի հանդիպում ողջ հայ միջնագարում և՛ խորքային, և՛ ծավալային իմաստներով, քանի որ նրանցով ներթափանցված են Գրիգոր Նարեկացու բոլոր երկերը և հատկապես բանաստեղծական քերթվածները:

Դիոնիսիոսն աստվածաբանության իր համակարգը ստեղծել է իբրև օրհնաբանությունների ու փառատրությունների շարք, որոնք ներհնարված են փիլիսոփայական-աստվածաբանական բնագրերի հետ:

Գրիգոր Նարեկացին զարգացրել է Դիոնիսիոս Արեոպագացու գեղագիտությունն իր ստեղծագործության ծիրում՝ վերածելով այն անվերջ ստեղծաբանության, արարման շրջապտույտ տարերքի, հոգևոր, բանական շարժման մի անվերջ հղացքի՝ **անվերջ նորարարության**:

Հիշենք հայտնի «Ճառ սրբոյն Գրիգորի Նարեկացու» երկում Դիոնիսիոսի վկայակոչումը, ուր Գրիգորը խտացնում է վերջինիս կենսափիլիսոփայությունը՝ իբրև բնաբան ծառայեցնելով իր ստեղծագործությանը.

«Գութ արարչական խնամոցն Աստուծոյ եւ անդունդք սեռն եւ յատակ սիրոյ նորա անմեկնելի եւ անորոշելի եւ յարարելոցն յիւրմէ՝ լուսաշարժ եւ բարեբուզիս ստեղծեցելոցն յառաջնոցն մինչեւ ի հուսկ յետին յարարածս որ բոլորովին անշունչք են եւ անշարժք, քստ մեծին Դիոնիսեայ Արիսպագացու...»⁶

Ըստ Դիոնիսիոսի՝ կյանքը աստվածային լուսեղեն բխման արդյունք է, այն ներթափանցված է աստվածային սիրով և հավերժական շրջապտույտի մեջ՝ հրեշտակներից մինչև հետին արարածները: Այն «լուսաշարժ և բարեբուզիս ստեղծագործություն է»:

Մեք բերենք Նարեկացու «Մ՛վ է դա»-ի մեկնությունից մի հատված, ուր իրար ներհնարված են Դիոնիսիոսի նշված գաղափարների և օրհնաբանական

⁶ «Մատենագիրք հայոց», Ժ, Ժ դար, էջ 1040:

աղոթքի տեսությունը պատկերավոր բանաձևումները և հեղինակի բանաստեղծության նորարարական տարերքը:

Արդ, ո՛վ երանելի ժառանգք
 Եւ որդիք Վերին Երուսաղէմին,
 Եւ մանկունք լուսեղէն եւ պանծալի առագաստի,
 Լուարուք զայս բան նորասացիկ եւ արհնութիւն նոր...
 Եւ ընծայաբանական, եւ պտղաբերութիւն հոգեւոր շրթանց
 Եւ ծաղիկ աստուածային ... մերոց խորհրդոց...
 Ոսկէպատեան արտաշիկագոյն
 Հրախառն սուրբ արեամբն մատուակեալ
 Ի ձեռանէ Տեառն...
 Արդ, զայս նոր ոսկէճաճանչ պսակ եղեալ ի գլուխս ձեր`
 Գոհացարուք զպսակողէն եւ եկայք ընդ մեզ,
 Զայնակցեալ փառաւորեսցուք զհիմնարկողն երկնի եւ երկրի...
 Իբրեւ զհրեղէն լարս`
 Զսուրբ զաւղաւթս յերկինս առաքեսցուք...
 Յնծալով խայտասցուք ընդ առաջ նորա
 Զհողեղէնս մեր բնութիւնս,
 Ի գոյն պատուական ոսկւոյ փայլեսցուք
 արժանաւոր գործաւք...
 Եւ զանապատացեալ անձինս մեր
 Կանաչագգեստ եւ ծաղկածինս [արասցուք]...
 Եւ զշաւիղս ցողոյ սրբութեամբ...
 Վերացեալք ընդ բազմաստեղան`
 Փայլեսցո՛ւք ընդ դասս անմարմնոց,
 Իբրեւ զՀայկն գեղեցիկ փայլելով
 ԶԱստուած ընկալցուք:
 Բացցո՛ւք զշտեմարանս մտաց մերոց...
 Փայլելով զպտուղ արհնութեան ի շրթանց մերոց,
 Եւ իբրեւ զգիշերավարն
 Պայծառասցուք հոգւով խաւարային
 կողմ աշխարհիս...
 Աստուածային զաւրութեամբն զինեալ`
 Դեգերեսցուք Հոգւոյն արթնութեամբ
 առ դուրս գեղեցիկ...
 Եւ նորին արեամբն ներկեալ`
 Իբրեւ զնկարս ոսկւոյ եւ արծաթոյ
 գեղեցիկս փայլեսցուք⁷:

⁷ «Մատենագիրք հայոց», ԺԲ, էջ 908-910:

